

Příbytek ve slunci?

Slunce jako alegorie Boha v Žl 18,5c LXX*

Petr Chalupa

1. VÝZNAM SLUNCE V NÁBOŽENSTVÍCH OKOLO IZRAELE

Běh slunce po nebi byl v mnoha starověkých kulturách interpretován mytologicky. Tuto skutečnost dokládají texty starobabylonské, egyptské i řecké. Starobabylonskému bohu Šamaši patřil jeho vůz, koně i vozka. V akadském hymnu na zbožštěné slunce, Šamaše, čteme mimo jiné:

Tvé paprsky se neustále zabývají tajnými věcmi. ... Vycházíš ... stále, denně. ... Kdo lichváří, toho moc ničíš, kdo jedná záludně, s tím je konec. Nespravedlivému soudci dáváš poznat žalář, tomu, kdo bere úplatek nebo činí bezpráví, ukládáš trest. Tomu však, kdo úplatek odmítá a zastává se slabých, je Šamaš nakloněn a jeho život prodlouží.¹

Podobně vnímali zbožštěné slunce staří Egypťané. V Echnatonově (1365–1348) hymnu na Atona nacházíme text:

Nádherně záříš na obzoru nebes, živý Aton, počátku života. Když jsi vyšel na východním obzoru, naplnil jsi každou zemi svou dokonalostí. Jsi krásný a veliký, světlý a převyšující každou zemi, tvé paprsky objímají země až po vše, co jsi stvořil. ... Když vyjdeš, ožijí; když zapadneš, umírají, neboť sám jsi dobou života, žije se v tobě.²

Řecký Hélios byl znázorňován s koňmi a vozy. Ze svého paláce na východě řídil svůj vůz nebem až k západu, pak se přes noc vracel zpět v bárce. Byl svědkem všeho, co se děje na zemi. V Ovidiových *Metamor-*

* Studie byla připravena za finanční podpory GAČR prostřednictvím grantu *Historie a interpretace Bible*, č. P401/12/G168.

¹ Srov. Walter BEYERLIN, *Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament*, Göttingen: Vandenhoeck&Ruprecht, 1975, s. 126–127.

² Srov. BEYERLIN, *Religionsgeschichtliches Textbuch zum Alten Testament*, s. 43.

fózách je popsána tragická epizoda. Hélios slíbil svému synu Faëthontovi, že mu splní jakékoli přání. Ten chtěl řídit vůz, který každý den veze slunce oblohou. Hélios souhlasil, ale Faëthón nebyl dost silný, aby udržel otěže, a koně se divoce rozběhli. Faëthón se polekal, Země byla hrozivě spálena, řeky vyschly. Gáia prosila Dia o slitování a ten bleskem sestřelil Faëthonta z nebes. Jeho epitaf připomíná, že zemřel za svou troulalost.³ V homérovském hymnu je pak opěvováno zbožštěné slunce:

Když jede Hélios ve svém voze, svítí na lidi a nesmrtelné bohy a dívá se pronikavě očima zpod své zlaté helmy. Jasné paprsky z něho oslnivě vyzařují a jeho světlé vlasy, splývající ze spánků jeho hlavy, elegantně zakrývají jeho zdálky viditelnou tvář: bohatý, subtilní šat svítí na jeho těle a vlaje ve větru; a hřebci mu slouží. Když pak zapřáhl koně do svého zlatého vozu, odpočívá na nejvyšším bodě nebe, než je podivuhodně svede nebem do oceánu.⁴

2. VÝZNAM SLUNCE VE STARÉM ZÁKONĚ

Pod vlivem okolních kultur nebylo uctívání slunce ve starozákonním prostředí vyloučené.⁵ Naopak, text ve Druhé knize Královské připomíná koně zasvěcené kultu slunce v jeruzalémském chrámě (2 Král 23,11). Prorok Ezechiél sleduje ve vidění muže, kteří se v jeruzalémském chrámě klanějí vycházejícímu slunci (Ez 8,16). Rovněž ohnivý vůz odvázející proroka Eliáše (2 Král 2) má mnohé znaky legendarizovaného slunečního mýtu.⁶ Uctívání slunce a jiných nebeských těles však bylo v průběhu prosazujícího se starozákonního monoteismu zavrženo ve prospěch úcty vůči jedinému Bohu, Hospodinu (srov. Dt 17,3). U slunce a ostat-

³ Srov. P. OVIDIUS NASO, *Metamorphoses* II,31–328.

⁴ Srov. *In Solem (Hymni Homerici 31)*, in *The Homeric hymns*, ed. Thomas W. Allen – William R. Halliday – Edward E. Sikes, 2. vydání, Oxford: Clarendon Press, 1936, s. 89–90.

⁵ Stopy uctívání slunce dokládají archeologické objevy, např. okřídlené slunce na pečeti z Lachiše. Více k těmto pečetím v článku: David USSISHKIN, „The Royal Judean Storage Jars and Seal Impressions from the Renewed Excavations,” in *The Renewed Archeological Excavations at Lachish (1973–1994)*, ed. David USSISHKIN, Tel Aviv: Institute of Archeology of Tel Aviv University, 2004, s. 2148–2173.

⁶ Srov. Ondřej STEHLÍK, *Ugaritské náboženské texty, kanaánské mýty, legendy, žalmy, liturgie, věštby a zařikávání pozdní doby bronzové*, Praha: Vyšehrad, 2003, s. 292–293.

ních nebeských těles byl zdůrazněn charakter tvorů, pouhých svítlen. Zejména slunce je vnímáno jako závislé na Hospodinu, svém stvořiteli.⁷

3. ŽALTÁŘ

V žalmech nacházíme mnoho pasáží, v nichž se připouští, že by Hospodin mohl být spojován se sluncem. V Žl 84,12 je dokonce se sluncem ztotožněn: „vždyť Hospodin Bůh je štít a slunce“ (כִּי שֶׁמֶשׁ וּמִגֵּן יְהוָה אֱלֹהִים). Na tomto místě jde o antitetický obraz, který vystihuje jak světlo vycházející ze slunce, tak i ochranu před jeho spalujícím žárem.⁸ V řeckém překladu Septuaginty není však Hospodin Bůh „štít a slunce“, nýbrž ten, kdo „miluje milost a pravdu“ (ὁτι ἔλεον καὶ ἀλήθειαν ἀγαπᾷ κύριος ὁ θεός). Překladatelova teologická úprava se vyhýbá ztotožnění Boha se sluncem, zvláště v egyptském kontextu,⁹ kde se předpokládá vznik tohoto překladu.

3.1 Žalm 18 LXX jako celek

V Žl 18 LXX popisuje prvních sedm veršů oslavu, kterou tvorové vzdávají svému Stvořiteli. Text sdílí přesvědčení o povzneseném příbytku slunce (srov. Hab 3,11). Tento příbytek je v 18. žalmu LXX chápán jako příbytek (Žl 18,5c LXX) a jako svatební komůrka (Žl 18,6 LXX), z níž slunce vychází a do níž se vrací. Druhá část žalmu (Žl 18,8–11 LXX) se dlouho považovala za později připojenou oslavu Hospodinova zákona. Mezi současnými exegety se však prosazuje názor, podle něhož tvoří všechny části 18. žalmu LXX (včetně kněžsky laděného dodatku v Žl 18,12–15 LXX) sourodý celek. Sjednocujícím tématem má být právě slunce, jehož role ve vesmíru je vyjádřena ve verších 5c–7 a jehož soudcovská role je logickým základem Pánova zákona ve verších 8–11. Obě

⁷ Srov. Edward LIPIŃSKI, „שֶׁמֶשׁ“, in *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, díl VIII, Stuttgart: Kohlhammer, 1995, sl. 309.

⁸ Sluneční bůh obrací své životodárné teplo a září na člověka dobrého a svůj zničující žár na člověka zlého. Srov. Jan ASSMANN, *Panství a spása: Politická theologie ve starověkém Egyptě, Izraeli a Evropě*, Praha: Oikymen, 2012, s. 96.

⁹ Takto zdůvodňuje úpravu Eberhard BONS, „Translating and Annotating the Septuagint Psalter,“ *Journal of Septuagint and Cognate Studies* 44 (2011): 63–72, zvl. 71.

části žalmu potvrzují solární rozměr Boha Izraele. Kontinuita mezi Pánem a sluncem je zřejmá především v soudcovské funkci slunce. To je symbolem Boží moci a přítomnosti. Hovořit s hrdostí o slunci znamená chválit Boha.¹⁰

3.2 Příbytek umístěný do slunce v Žl 18,5c LXX

V souvislosti se stvořitelskými konotacemi předcházejícího textu (nebesa, obloha, den, noc) se v hebrejské větě לַשֶּׁמֶשׁ שָׁם אֵהָא בָהֶם („slunci v nich postavil příbytek¹¹“) předpokládá jako větný podmět אֱלֹהִים (Bůh) z druhého verše. Bůh tedy postavil slunci příbytek. Co se týče umístění tohoto příbytku, není text úplně jasný. Vazba předložky ב („v“) se zájmenou příponou הֶם („jejich“) odkazuje na všechny předtím vyjmenované prvky stvoření (nebesa, obloha, den, noc), jak ostatně potvrzuje stejná zájmená přípona u těchto prvků stvoření: קוֹלָם („jejich hlas“ v 19,4), קוֹם („jejich tón“ v 19,5a) a מִלִּיהֶם („jejich slova“ v 19,5a). Příbytek slunci vestavěl tedy Bůh do kosmických (nebesa, obloha) a časových (den, noc) prvků svého stvoření. Pohyb tohoto tvora po obloze má prvotně oslavovat Stvořitele, podobně jako to činí nebesa, obloha, den a noc.

Hebrejskému způsobu vyjadřování v této pasáži naprosto odpovídá překlad Aquilův, Symmachův a Theodotiův. Tito překladatelé se při zmínce o slunci věrně drží dativu masoretského textu τῷ ἡλίῳ a vnímají je stejně umístěné ἐν αὐτοῖς („v nich“): τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα ἐν αὐτοῖς (Aquila, Theodotiós), τῷ ἡλίῳ ἔταξε σκηνὴν ἐν αὐτοῖς (Symmachos). Můžeme zde sledovat tendenci těchto překladatelů, prokázanou zejména v případě Aquilově, a sice snahu připodobnit řecký překlad co nejvíce jeho hebrejské předloze.¹²

Septuaginta ovšem převádí tuto pasáž do řečtiny slovy ἐν τῷ ἡλίῳ ἔθετο τὸ σκῆνωμα αὐτοῦ („do slunce umístil svůj příbytek“). Ve vztahu

¹⁰ Srov. J. GLEN TAYLOR, *Yahweh and the Sun. Biblical and Archaeological Evidence for Sun Worship in Ancient Israel*, Sheffield: Academic Press, 1993, s. 223.

¹¹ Hebrejské substantivum לֵאָה znamená prvotně „stan“ ve smyslu zakrytého místa. V přeneseném smyslu se v biblických textech používá ve významu „příbytek“, zejména v souvislosti s místem, na kterém přebývá Bůh. Podobný sémantický rozsah mají obě řecká substantiva σκηνή a σκῆνωμα.

¹² Více k tomu Felix ALBRECHT, „Die Septuaginta: Einführung und Forschungsstand,“ *Biblische Notizen* 148 (2011): 45–54.

k hebrejské předloze¹³ se musíme tázat, či je příbytek a kde je umístěn. Zájmeno αὐτοῦ se nejspíš vztahuje k Bohu, zmíněnému v 18,2 LXX. Jde tedy o jeho příbytek. Ten pak je pozoruhodně umístěn „do slunce“. Co chtěl překladatel říci takovýmto chápáním výchozího hebrejského textu? Při hledání odpovědi může pomoci následující verš (18,6 LXX). Pohyb slunce je v něm přirovnán k pohybu ženicha, který opouští svatební komůrku a raduje se, když běží svou cestou.¹⁴ Překladatel chce říci, že pohyb slunce vypovídá alegoricky (ὡς νυμφίος) o Bohu, který do něho umístil svůj příbytek. Následující verš Žl 18,7 LXX navíc naznačuje, že pohyb slunce po nebi se vymyká mezím světa. Takto se dává najevo, že pohybujícímu se slunci – podobně jako Bohu – neunikne nic z toho, nad čím se pohybuje. Souhrnně lze říci, že v Septuagintě je slunce alegoricky ztotožněno s Bohem, aby se takto vyloučil jeho mytologický význam ve prospěch starozákonního monoteismu.

4. SYMBOLICKÁ AFINITA MEZI BOHEM A SLUNCEM

Starověká představa o božském Slunci se nepochybně uchovala v helénistické představivosti. Septuagintní překladatel hebrejského textu do řečtiny byl ovlivněn kulturou, která ho obklopovala, tedy také tradiční asociací slunečního božstva se spravedlností, zákonodárstvím a pravdou. Tento překladatel nabídl zvláštní parafrázi hebrejského textu svým řecky mluvícím židovským současníkům. Jeho představa o slunci jako vhodném alegorickém znázornění Boha se opírá o lingvistické a tematické předpoklady výchozího hebrejského textu.¹⁵

¹³ Hypoteticky nelze ovšem vyloučit možnost, že překladatel měl k dispozici nám neznámý text, který se na tomto místě lišil od masoretského právě tvrzením o postavení příbytku „ve slunci“.

¹⁴ Ve druhé půli verše Žl 18,6 LXX je pohyb slunce přirovnán k jednání obra: ὡς γίγας. V řecké mytologii byli giganti těsně spjatí s kultem Hérakleovým. Zrodila je Matka Země. Byli velcí, podobní lidem, ale s hadími ocasy. Přemoci je dokázali jen bohové a zabil je Héraklés. Pohyb slunce ztotožněného s Bohem přirovnal (ὡς) překladatel LXX k jednání jedné z těchto mytologických bytostí. Symmachos se nejspíš chtěl vyhnout nežádoucí konotaci, a proto zvolil na tomto místě jiné přirovnání: ὡς ισχυρός.

¹⁵ Srov. Cameron BOYD-TAYLOR, „A Place in the Sun: The Interpretative Significance of LXX-Psalm 18:5c,“ *Bulletin of the International Organization for Septuagint and Cognate Studies* 31 (1998): 71–105, zvl. 104.

**The Tabernacle in the Sun?
The Sun as an Allegorical Representation of God in Ps 18:5c LXX**

Key words: Old Testament; Psalm 18:5c LXX; the metaphorical meaning of the sun

Abstract: The images of the divine Sun in ancient cultures are the context of Old Testament expressions concerning the sun. The translator of the Hebrew text into Greek must have also been influenced by the culture that surrounded him. The translator provided his Greek-speaking Jewish contemporaries with a monotheist tuned paraphrase of the Hebrew text in Psalm 18:5c. His idea of the sun as an appropriate allegorical representation of God is based on linguistic and thematic default assumptions of the Hebrew text.

Doc. Petr Chalupa, Th.D.
Katedra biblických věd
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc